

РОЗДІЛ I

Історія України

УДК 94(477)«10/11»:327

Віта Половинська

Політико-ідеологічний аспект відносин Давньої Русі й країн Скандинавії в XI–XII ст.

Балтійська політика руських князів та ціннісний русько-скандинавський обмін у системі політичної культури європейського простору межі XI–XII ст. являли собою зламну добу завершення епохи вікінгів і початок епохи відносин нового рівня та спрямованості між феодалною Руссю та Скандинавськими державами.

Ключові слова: Давня Русь, Скандинавські держави, Балтика, політико-ідеологічні відносини, ціннісний русько-скандинавський обмін.

Постановка наукової проблеми та її значення. Саме в XI ст. сягає свого максимуму рівень ідеологічного обміну між Скандинавією та східнослов'янським світом. Він знаходить своє вираження в політичних і релігійних ідеях, династичних зв'язках, мовних запозиченнях, у використанні загального фонду відомостей при створенні національних літератур тощо. Як свідчить органічне включення історико-географічної інформації про Русь та її контакти з країнами Балтійського регіону до славнозвісної хроніки Адама Бременського «Діяння архієпископів гамбурзької церкви» і до «Слов'янської хроніки» Гельмольда, пресвітера з Вагрії [1; 2], русько-скандинавські культурні відносини являли собою дещо більше, аніж відносини двох країн – вони були розвитком торгово-економічних, військово-політичних та матримоніальних зв'язків і складовою частиною культури Північної Європи в цілому.

Мета цього дослідження – різнобічний розгляд балтійської політики руських князів і ціннісного русько-скандинавського обміну в системі політичної культури європейського простору межі XI–XII ст.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На XI ст. взаємні мовні запозичення такі: близько десятка скандинавських слів, що вкорінилися в давньоруській лексиці, та не менше 12 слов'янських – у скандинавській [3, с. 62–69]. Скандинавські запозичення «варяг», «гридь», «тиун», «стяг» охоплюють військово-організаційну дружинну, а почасти також («скот» у значенні «деньги» – із третього, спільного для північної й слов'янської мов джерела, і «шьяг» – для грошової одиниці) [4, с. 139; 5, с. 186, 266–267, 282, 314] державно-фіскальну сферу діяльності; слов'янські слова в скандинавській мові охоплюють сферу побутової дружинної культури (*sodull* – «седло», *katse* – «кош», «сума», можливо *lavi* – «лава», «лавка», *humle* – «хмель»), частково – державної практики (*grains* – «граница»), а найбільш повно – торговельну (включаючи й транспортну) сферу культури: *torg* – «търгъ», *tolk* – «тълкъ» (перекладач, «толковин»), *besman* – «безмънь», «весы», *lodje* – «ладья», *loka* – «лука», «хомут», *sobel* – «соболь», *silki* – «шелк» [3, с. 69–75].

Особливою формою відображення соціально-політичних процесів, що відбувалися на Русі, виступили східноєвропейські топоніми з коренем *gard* у скандинавській лексиці та поширення в скандинавських сагах і географічній літературі поняття «Велика Швеція» стосовно Русі. Уявлення про подорожі на схід (*austr*, *austaria*, і *austruiki*), на Русь (*austr ma Gardum*), через Русь – до Греції (*austr i krikum*) та в «сарацинську землю» – Серкланд широко увійшли до кола тих культурно-географічних понять шведів, що стосуються шведських торговельних і військових заходів у Східній Європі [6, с. 201–217; 7, с. 102–109; 8, с. 54–125]. Розвиток семантики зазначених топонімів виявився

своєрідним відображенням етапності розвитку русько-скандинавських відносин IX–XI ст. і соціально-політичних процесів, що відбувалися того часу в Східній Європі [9].

Із найбільшою інтенсивністю, на погляд Є. А. Мельникової, ціннісний обмін (зміцнений феодально-державною практикою династичних зв'язків) проявився в поширенні зі Сходу, через Русь, соціокультурних цінностей і норм феодально-християнської державності, пов'язаних своїм походженням із найбільш авторитетною з держав цієї епохи, Візантійською імперією. Згадані цінності саме на Русі прибрали більш доступної, пристосованої до соціальних традицій і слов'янських, і скандинавських народів, форми, та в ній були засвоєні скандинавами. Ярослав Мудрий, великий князь київський, котрий на кінець правління претендував на рівнозначний візантійському титулу «цар», у королівських сагах зводу «Хеймскрінгли» виступає не лише родичем і союзником північних конунгів, а й еталонним утіленням феодального государя. «Моторні дани», за свідченням Тітмара Мерзебургського, прагнули до княжого двору, аби зайняти місце в оточенні одного з наймогутніших государів Європи XI ст. – великого князя київського [10, с. 218–229]. Однак слід підкреслити, що образ рішучого, активного, цілеспрямованого й винахідливого правителя Русі та дійсно масштабного політика саги змальовують в епізодах, котрі не пов'язані із зображенням ситуативних стереотипів. У тих самих сюжетах, котрі виявилися підпорядкованими літературним стереотипам, образ Ярослава відчутно видозмінений саговою традицією. Річ у тому, що «літературний етикет» саг передбачав героїзацію образу скандинава на Русі; а ця героїзація, як слушно зауважила Т. Н. Джаксон, має зворотний бік: не лише супротивники героя саги, але і його друзі поступаються йому в найважливіших для характеристики героя якостях, їм бракує відваги або сили, щедрості чи вдачі, оскільки їхні недоліки відтіняють чесноти героя. Звідси, наприклад, відбувається часте в королівських сагах зображення Ярослава Мудрого нерішучим і слабким правителем, скупим сеньйором. Зокрема, багаточислово Ярослава Мудрого змальовує «Пасмо про Еймунда». З одного боку, зображення великого князя визначається художньою метою саги. Героїзація образу Еймунда, безперечно, мала вирішальний вплив на формування образу Ярослава й зумовила його послідовне протиставлення образу Еймунда, тобто наділення його рисами, які б із найбільшою яскравістю відтіняли чесноти героя. І якщо навіть Ярослав дійсно володів якимись із приписуваних йому сагою негативних якостей, на що начебто вказують деякі його вчинки, згадані літописами, то сага підкреслює й гіперболізує їх. З іншого боку, тут же в сазі наявні описи ситуацій, у яких Яришлейв діє не відповідно до заданих йому якостей, що коректує його «літературну» характеристику та, можливо, відображає реальні риси його характеру. Як бачимо, саговий образ Ярослава формується не відповідно до реальності, а як літературний образ протагоніста персонажів, зображуваних згідно зі стереотипом «скандинав на Русі». Навряд чи варто шукати в характері Ярослава Володимировича ті риси, якими наділяють його саги: вони обумовлені «літературним етикетом» і мають під собою традиційні мотиви, а не історичні відомості [11, с. 507–522].

Говорячи про обмін духовними цінностями в політичному контексті, слід згадати про такий типовий для тогочасних русько-скандинавських зв'язків епізод, як прибуття на Русь варягів Шимона з братом Фріандом, котрі зазнали гонінь від дядька, літописного ватажка Якуна (Хакона?) Сліпого і знайшли притулок при дворі Ярослава Мудрого. Після битви на Альті 1068 р. Шимон прийняв православ'я «з усім своїм домом до 3000 душ і з своїми священиками» [12]. На кошти варяга збудовано Успенський кафедральний собор Києво-Печерського монастиря, після чого Шимон удостоївся отримання нового хрестильного імені – Симон – від преп. Феодосія, а отже й повторного хрещення. Згодом за свої заслуги перед Печерською обителлю новоспечений неопіт був навіть похований в Успенському соборі, як зазначає Є. Кабанець [13, с. 86–110, 102]. Вигнанець Шимон забрав із собою з батьківщини золоті вінець і пояс, розп'яття типу *Volto Santo* (одне з найдавніших розп'ять цього виду в Скандинавії). Цей пояс послужив, згідно з переказами, мірою довжини при будівництві згаданого Успенського собору, а також церков у Ростові й Суздалі, де син Шимона Георгій був тисяцьким у Юрія Долгорукого [12; 13, с. 86–110, 102].

Із двором Ярослава в саговій традиції нерозривно пов'язані імена норвезьких «королів-місіонерів» – Олава Трюгвасона, Олава Святого, Магнуса Доброго, Харальда Суворого [14], – котрі стверджували на Півночі феодальну державність, освячену християнською церквою. Саме на Русі, за зауваженням Г. С. Лебедева, вони «знаходять своє духовне покликання, звідси починається пронизаний провіденціальним устремлінням, насамкінець мученицький похід на Північ, до утвердження

державної єдності осяної християнською благодаттю спадкової держави» [15]. Варто також відзначити, що київських варягів-мучеників (на місці двору, де вони жили, було збудовано, за свідченням літописця, першу християнську церкву, тобто Десятинну церкву Богородиці; а за ім'ям старшого з варягів могла бути названа «Турова божниця», закладена Володимиром на Почайні [16, с. 100–102],) русичі вшановували як своїх православних святих, а церква Св. Олава в Новгороді (закладена, за припущенням Є. Мельникової, братом Олава Харальдом Суворим Правителем під час його перебування на Русі [17, с. 130–131]) немов освячувала «Гарди» для християнізованих норманів. Саме в середовищі таких скандинавських поселенців і мандрівників могли виникнути ранні оповіді про прижиттєві дива Олава на Русі; пізніші ж, «храмові», оповіді, вочевидь, формувалися вже не в суто варязькій спільноті, а в середовищі кліру та прихожан-новгородців [17, с. 127–129].

Повертаючись до ситуації в Балтійському регіоні, відзначимо, що в 980–1054 рр. вже сформованими феодалними державами Східної й Північної Європи провадилася перебудова мережі комунікацій і центрів Балтики. На думку Мельникової, традиції економічних та політичних зв'язків проявились у поширенні на Русь західноєвропейського, зокрема англійського, срібла за посередництва скандинавських центрів. Про це свідчить, зокрема, найбільший зі скарбів, що характеризує пізню епоху вікінгів. Цей скарб вагою 10 кг був заритий близько 1140 р. в Бурге-Луммелунда (Готланд) і складався з 3290 монет (майже виключно німецьких), а також 30 срібних злитків-гривень. Форма, вага й руські написи на 12 з них указують, що в обігу срібла Русь, як і раніше, відігравала важливу роль. Про це ж, утім, свідчить і стабільний імпорту на Русь денаріїв через скандинавські країни протягом XI–XII ст. [18, с. 454; 19, с. 69]

Однак Гвін Джонс відзначає зумовлений і економічними, й ідеологічними причинами розрив між Скандинавією й Руссю, що трапився ще за часів Володимира Великого. Перехід у православну віру, притому що шведи залишалися язичниками, і прийняття в якості «офіційної» слов'янської мови збіглися хронологічно з різким зменшенням імпорту арабського срібла до Скандинавії. Деякий спад намітився вже в часи Святослава; його пов'язують із призупиненням волзької торгівлі після нападу Святослава на Булгарський каганат, але він був також викликаний браком срібла в арабських країнах. Скандинави потребували срібла, і коли воно перестало надходити через Русь зі сходу та з Польщі, нормани звернули свої погляди до Німеччини й Англії. Срібло гарцьких копалень потрапляло на північ разом з іншою військовою здобиччю, а з часом, все більше за рахунок торгівлі, срібні англійські монети входили до данегельду. Бірка переживала занепад, починаючи з 970 р., оскільки її благополуччя ґрунтувалося на торгівлі з Руссю. Тепер інтереси Швеції та Київського князівства далеко не в усьому збігалися, а в певних сферах виявились навіть протилежними. Русичі переслідували свої цілі з оглядом на Візантію, і прірва, що розділила Швецію та «Велику Швецію», усе ширшала. У часи Ярослава це відчуження було не настільки помітним завдяки відвертим норманським симпатіям князя, проте й він не зумів повернути час назад [20].

Зазначений проскандинавський курс Ярослава, окрім можливих особистих симпатій (що є наслідком, за здогадкою Дж. Джеш, впливу матері Ярослава Рогнеди, котру дослідниця вважає принаймні наполовину скандинавкою [21, с. 116]), був зумовлений також об'єктивними причинами, найбільш нагальною з яких у 10-х рр. для Ярослава було створення антипольської коаліції в процесі боротьби за київський стіл [22, с. 13–19; 23, с. 47]. Тому період від 1018 до середини 1020-х рр. у цілому відзначений посиленням русько-шведських і русько-данських зв'язків. Наслідками такої політики, зокрема, стала низка династичних шлюбів. 1018 чи 1019 р. син Ярослава Ілля одружився з Естрід, сестрою Кнута Могутнього [22, с. 476–488]. 1019 р. Ярослав узяв шлюб з Інгігерд, донькою Олава Шьотконунга. Ці союзи зміцнили політичний і військовий альянс Русі, Данії й Швеції проти Польщі. Окрім того, сама складна і тривала процедура сватання, як переконливо показала Є. А. Мельникова, свідчить про перехід русько-скандинавських відносин від міжособистісних до міждержавних; звичною формою останніх із того часу стає обмін посольствами [17, с. 88–89].

На початку 1020-х рр. ситуація в Скандинавії зазнала змін, коли новий шведський король Енунд-Якоб уклав союз з Олавом Харальдсоном. Виникла військова конфронтація між Данією, з одного боку, та шведсько-норвезькою коаліцією – з іншого. Ярослав підтримав у цій конфронтації Швецію й Норвегію. 1028 р. Олав Харальдссон зазнав поразки від данського короля Кнута та попрохав притулку на Русі. Незважаючи на те, що Олав помер 1030 р., русько-скандинавські відносини не змінилися. Як перебування Магнуса на Русі, так і ворожі, відповідно до саг, відносини

між Ярославом Мудрим і сином Кнута Свейном Альвівасоном свідчать на користь пронорвезької орієнтації Ярослава.

Оповідь про подорож Карла й Бьорна містить численні вказівки на політичні відносини та торговельні зв'язки між Руссю й Норвегією, а сага про Магнуса Доброго та Харальда Суворого в «Гнилій шкірі» [24] є характеристикою політичних взаємин між зазначеними державами. Це стисла декларація ворожнечі між Ярославом і Свейном Альвівасоном після смерті Олава Харальдссона. Тоді ж Русь надала притулок ворогам Свейна, що раніше підтримували Олава Харальдссона. Ярослав виховував сина Олава, Магнуса. Коли Магнус повернувся до Норвегії 1035 р., він усунув Свейна й посів норвезький трон. Харальд Суворий був родичем Магнуса та Олава; він брав участь у битві при Стіккестадірі й також пізніше знайшов притулок на Русі та одружився з донькою Ярослава Єлизаветою (зноюю давньоскандинавськими джерелами під ім'ям Еллісів). У цьому контексті відносини між Ярославом і Свейном, як вони змальовані в сагах, виглядають досить правдоподібно. Ворожість Ярослава щодо данської Норвегії в 30-ті рр. XI ст. була продовженням його балтійської політики 20-х рр.

Про безперервність та стабільність русько-скандинавських (зокрема русько-шведських) політичних і культурних зв'язків за правління Всеволода Ярославича (княжив у Переяславі в 1054–1076 рр., у Чернігові – у 1076–1078 рр., у Києві – у 1078–1093 рр.) засвідчують знайдені 1996 р. в Сігтуні свинцеві вислі печатки, інтерпретовані В. Л. Яніним як булли брата Ярослава Гліба Володимировича (печатка з хрестильним іменем Гліба – Давид і зображенням св. Давида) та його сина Всеволода (печатка з написом «Господи, поможи рабу своєму Всеволоду» і зображенням апостола Андрія Первозванного, святого патрона князя) [25, с. 270–274].

Наступники Всеволода Ярославича ретельно відновлюють створену в середині XI ст. Ярославом Мудрим картину політичної рівноваги в Балтійському регіоні, оновлюючи династичні зв'язки і зі Швецією, і з Данією, і з Норвегією. Слід наголосити, що в епоху Володимира Мономаха й Мстислава відносини між руською й скандинавською культурами продовжували розвиватися переважно саме в політичній сфері [26; 27, с. 462–466].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, за часів Ярослава Мудрого, «конунга Ярицлейва», найбільш із-поміж інших руських князів знаного сагами завдяки масштабній балтійській політиці [17, с. 78–134], сфера взаємодії загалом зміщується з економічної в зовнішньополітичну та ідеологічну (де заснований на величезному, накопиченому в попередні століття потенціалі авторитет Київської Русі визначав її першість [27]), тобто особистісні й спонтанні відносини змінюються на міждержавні та системні. Сама фігура Ярослава в скандинавських середньовічних свідомості й, відповідно, літературній традиції стає персоніфікацією зв'язків зі Східною Європою.

Створені на зазначеному етапі форми слов'яно-скандинавських відносин зберігали певне значення й після того, як разом з епохою вікінгів припинився рух найманих варязьких дружин. Проте зміст цих відносин, у XI–XII ст. – переважно політичних, змінювався в міру зміцнення феодального ладу в країнах Північної Європи, та особливо після початку агресії лицарів-хрестоносців у Прибалтиці, що була спрямована супроти слов'янських, балтійських і прибалтійсько-фінських народів. Якщо за правління Володимира Мономаха й Мстислава Володимировича Великого ще зберігаються мирні та стабільні відносини зі скандинавськими державами, то вже перший хрестовий похід шведів 1155–1157 рр. до Фінляндії (котра до того у своїй більшій частині була сферою впливу Новгороду) і їх напад на Ладого знаменує початок військової конфронтації [27].

Слід підсумувати, що ціннісний обмін скандинавського й східнослов'янського світів супроводжував соціокультурні зв'язки як продукт розвитку русько-скандинавських політичних відносин у їх нерозривній єдності з династичними, військовими та торговельно-економічними контактами XI – першої половини XII ст.; зазначені взаємини являли собою невід'ємну складову частину культури тогочасної Північної Європи.

Щодо проблематики подальших досліджень, то, на нашу думку, перспективною є розробка питання ціннісного русько-скандинавський обміну в контексті політичної культури європейського простору межі XI–XII ст.

Джерела та література

1. Адам Бременский. Деяния архиепископов гамбургской церкви / Адам Бременский // Адам Бременский, Гельмольд из Босау, Арнольд Любекский. Славянские хроники / [перев. И. В. Дьяконова и Л. В. Разу-

- мовской, ред.-сост. И. А. Настенко]. – М. : СПСЛ, Рус. панорама, 2011. – С. 8–150. – (MEDIÆVALIA: средневековые литературные памятники и источники).
2. Рыбаков В. В. Хроника Адама Бременского и первые христианские миссионеры в Скандинавии / В. В. Рыбаков. – М. : Яз. славянских культур, 2008. – 336 с.
 3. Мельникова Е. А. Древнерусские лексические заимствования в шведском языке / Е. А. Мельникова // Древнейшие государства на территории СССР. 1982 год. – М. : [б. и.], 1984. – С. 62–75.
 4. Рыдзевская Е. А. Древняя Русь и Скандинавия IX–XIV вв. (материалы и исследования) / Е. А. Рыдзевская. – М. : [б. и.], 1978. – 239 с.
 5. Львов А. С. Лексика «Повести временных лет» / А. С. Львов ; Ин-т рус. яз. АН СССР. – М. : Наука, 1975. – 368 с.
 6. Брим В. А. Путь из варяг в греки / В. А. Брим // Известия АН СССР, VII серия. Отделение общественных наук. – Л., 1931. – № 2. – С. 201–217.
 7. Свердлов М. Б. Известия шведских рунических надписей о скандинавах на Руси и в Византии / М. Б. Свердлов // Археографический ежегодник за 1972 год. – М., 1974. – С. 102–109.
 8. Мельникова Е. А. Скандинавские рунические надписи : тексты, перевод, коммент. / Е. А. Мельникова. – М. : Наука, 1977. – 276 с.
 9. Джаксон Т. Н. Austr í Gørdum: древнерусские топонимы в древнескандинавских источниках / Т. Н. Джаксон. – М. : Яз. рус. культуры, 2001. – 208 с. – (Studia historica. Series minor).
 10. Гаркави А. Я. Сказания мусульманских писателей о славянах и русских / А. Я. Гаркави. – СПб. : Тип. Императорской академии наук, 1870. – 315 с.
 11. Древняя Русь в свете зарубежных источников : учеб. пособие для студ. вузов / [М. В. Бибииков, Г. В. Глазырина, Т. Н. Джаксон и др. ; под ред. Е. А. Мельниковой]. – М. : Логос, 1999. – 608 с.
 12. Свердлов М. Б., Шаскольский И. П. Культурные связи России и Швеции в IX–XVI вв. / М. Б. Свердлов, И. П. Шаскольский // Скандинавский сборник XXX. – Таллин : Ээсти Раамат, 1986. – С. 113–123.
 13. Кабанец Є. Скандинавське відлуння у історії Києво-Печерської лаври / Є. Кабанец // Історико-географічні дослідження в Україні [Текст] : зб. наук. пр. / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України ; [редкол. : Г. В. Боряк (відп. ред.) та ін.]. – К. : Ін-т історії України, 2009. – 349 с.
 14. Джаксон Т. Н. Четыре норвежских конунга на Руси: из истории русско-норвежских политических отношений последней трети X – первой половины XI в. / Т. Н. Джаксон. – М. : Яз. рус. культуры, 2000. – 192 с. – (Studia historica. Series minor).
 15. Лебедев Г. С. Эпоха викингов в Северной Европе / Г. С. Лебедев. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1985. – 287 с.
 16. Петрухин В. Я. Крещение Руси: от язычества к христианству / В. Я. Петрухин. – М. : АСТ: Астрель, 2006. – 224 с.
 17. Мельникова Е. А. Балтийская политика Ярослава Мудрого / Е. А. Мельникова // Ярослав Мудрый и его эпоха. – М. : Индрик, 2008. – С. 38–134.
 18. Stenberger M. Vorgeschichte Schwedens. – Berlin, 1977.
 19. Потин В. М. Древняя Русь и европейские государства в X–XIII вв. Историко-нумизматический очерк / В. М. Потин. – Л. : Сов. художник, 1968. – 239 с.
 20. Джонс Г. Викинги. Потомки Одина и Тора / Г. Джонс ; [пер. с англ. З. Ю. Метлицкой]. – М. : ЗАО Центрполиграф, 2004. – 445 с.
 21. Jesch Judith. Women in the Viking Age / Judith Jesch. – Boydell Press, 2005. – 248 p.
 22. Назаренко А. В. Древняя Русь на международных путях: междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических отношений IX–XII веков / А. В. Назаренко. – М. : Яз. рус. культуры, 2001. – 784 с. – (Studia Historica).
 23. Мельникова Е. А. Древняя Русь и Скандинавия: избранные труды / Е. А. Мельникова. – М. : Рус. фонд содействия образованию и науке, 2011. – 476 с.
 24. Morkinskinna / Finnur Jónsson // Skrifter udgivet af Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur. – København, 1932.
 25. Восточная Европа в исторической ретроспективе: к 80-летию В. Т. Пашуто / [под. ред. Т. Н. Джаксон, Е. А. Мельникова]. – М. : Яз. рус. культуры, 1999. – 328 с. – (Studia Historica).
 26. Рыбаков Б. А. Киевская Русь и русские княжества XII–XIII вв. / Б. А. Рыбаков. – М. : Наука, 1982. – 599 с.
 27. Рыбаков Б. А. Язычество древних славян / Б. А. Рыбаков. – М. : Наука, 1981. – 608 с.
 28. Славяне и скандинавы: [пер. с немецкого / общ. ред. Е. А. Мельниковой]. – М. : Прогресс, 1986. – 416 с.

Половинская Вита. Политико-идеологический аспект взаимоотношений Древней Руси и стран Скандинавии в XI–XII вв. Рассматривается балтийская политика русских князей и ценностный русско-скандинавский обмен в системе политической культуры европейского пространства рубежа XI–XII вв. как переломного времени завершения эпохи викингов и начала эпохи отношений нового уровня и направленности между феодальными Русью и скандинавскими государствами. Во времена Ярослава Мудрого сфера

взаємодія в цілому сміщається із економічної до внешнеполітичної та ідеологічної: особисті та спонтанні відносини сменяють міждержавні та системні. Їх зміст, у XI–XII вв. переважно політичний, змінюється за мірою зміцнення феодального ладу в країнах Північної Європи, та особливо після початку агресії лицарів-хрестоносців у Прибалтиці. Так, хрестовий похід шведів 1155–1157 рр. у Фінляндії та їх напад на Ладозьке озеро означає початок військової конфронтації між Руссю та Скандинавськими державами. Можливо зробити висновок, що ціннісний обмін скандинавського та східнослов'янського світів супроводжував соціокультурні зв'язки як продукт розвитку русско-скандинавських політичних відносин у їх нерозривній єдності з династичними, військовими та торгово-економічними контактами; вказані взаємодії представляли собою неотъемлему частину культури тогочасної Північної Європи.

Ключові слова: Древня Русь, Скандинавські держави, Балтика, політико-ідеологічні відносини, ціннісний русско-скандинавський обмін

Polowinska Vita. The Political-ideological Aspect of the Relationship of Old Rus and the Scandinavian Countries in the XI–XII Centuries. Baltic politics of Russian princes and the evaluative Russian-Scandinavian exchange in the political culture of the European space at the turn of the XI–XII centuries as the crucial time of the end of the Viking Age and the beginning of the era of new level and direction relations between feudal Rus and the Scandinavian countries is regarded. In the times of Yaroslav Mudry, the sphere of interaction in general shifts from the economic to the foreign policy and ideology: the personal and spontaneous relations interchange with interstate and system ones. Their content in the XI–XII centuries is mainly political and it changes as strengthening of the feudal system in the countries of Northern Europe, and especially after the beginning of the aggression of the knights-crusaders in the Baltic. Thus crusade Swedes in 1155–1157 in Finland and their attack on Ladoga marks the beginning of a military confrontation between Rus and the Scandinavian countries. Possible to conclude that value exchange between Scandinavian and Eastern worlds accompanied the socio-cultural connections as a product of the development of Rus-Scandinavian political relations in their indissoluble unity with dynastic, military and trade-economic contacts; these relationships were an integral part of the culture of the then Northern Europe.

Key words: Old Rus, Scandinavian countries, Baltic, political and ideological relations, evaluative Russian-Scandinavian exchange

Стаття надійшла до редколегії
12.06.2013 р.

УДК 94(477.42)“1883”:316.343-057.214

Світлана Мартинчук

Ремісничче населення Житомира (за матеріалами ревізького перепису 1833 року)

На підставі аналізу ревізької «казки» 1833 р. схарактеризовано основні соціальні стани, на які поділялися мешканці центру Волинської губернії. Установлено, що в складі населення Житомира переважали міщани, цехові ремісники й купці. Матеріали перепису послугували основою для виявлення і порівняння вікової та статеві структури цехових ремісників.

Ключові слова: Волинська губернія, Житомир, ремісники, ремісничий цех, віково-статева структура населення.

Постановка наукової проблеми та її значення. Протягом першої половини XIX ст. міста перетворювалися у важливі осередки економічного життя України. Зміни, які відбувалися в соціальній стратифікації населення в зазначений період, неоднакові.

Привабливою рисою соціальної історії є використання мікроісторичного підходу. Вивчення історичних процесів на рівні окремих сімей, малих професійних груп дає змогу оживити історичне пізнання, поповнити його невліковими при узагальненому погляді рисами. Отже, **мета** статті полягає в аналізі особливостей віково-статевої структури ремісничого населення Житомира – центру Волинської губернії.